

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα. Oeuvres complètes de Georges Scholarios, publiées pour la première fois par † Mgr Louis Petit, X. A. Siderides, Martin Ingie. Tome I. Oeuvres oratoires. Traités théologiques sur la Providence et sur l'âme, Paris (Maison de la Bonne Presse) 1928, 8ον, σ. 550+LXXV.

Ἐκ συνεργασίας τοῦ μακαρίτου Ἐπισκόπου L. Petit, τοῦ κ. Ε. Α. Σιδερίδου καὶ τοῦ κ. M. Jugie ἐξεδόθη ὁ πρῶτος οὗτος τόμος τῶν εὑρισκομένων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, περιέχων ἱκανοὺς λόγους καὶ τὰς περὶ προνοίας καὶ ψυχῆς πραγματείας. Τοῦ τόμου προηγείται σκιαγραφία τοῦ L. Petit ὑπὸ τοῦ κ. M. Jugie καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως, μεθ' ἣν ἔπεται εἰσαγωγή μετὰ συντόμου βιογραφίας τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου καὶ περὶ τῶν χειρογράφων κωδίκων ὧν ἐγένετο χρῆσις ἐν τῷ Α'. τόμῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Νέα τινὰ στοιχεῖα ἐμφανίζομενα ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, εἶχεν ὑποδείξει ἐν τινι τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἐπιστημονικῶν σημειωμάτων ὁ ἀείμνηστος Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμέυς, «ἔρουναι περὶ χρόνίας τε καὶ πράξεων τῶν ἀπὸ ἀλώσεως ἄχρις ἔτους 1639 Οἰκουμηνικῶν Πατριαρχῶν» ἐν «Νέα Ἡμέρα» Τεργέστης ἔτ. 1916, ἀριθμ. 1856. Ὁ συντάξας ἐν τῷ προκειμένῳ τόμῳ τὴν βιογραφίαν τοῦ Σχολαρίου καίτοι οὐδεμίαν ἐποίησατο μνείαν τοῦ σπουδαίου ἐκείνου σημειώματος τοῦ Κεραμέως, ἀποδείξαντος ὅτι ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἐπατριάρχησε οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ τρίς, τὸ πρῶτον κατὰ τὰ ἔτη 1454-1456, τὸ δεύτερον ἐν ἔτει 1458 καὶ τὸ τρίτον, ἐν ἔτει 1463, παρεδέχθη μὲν ὅτι ὁ Σχολάριος ἐπατριάρχησε τρίς ἀλλ' ὥρισεν ὡς ἔτη πατριαρχίας α'. 1454—1456, β'. 1462, γ'. 1464. Φρονοῦμεν ὅτι αἱ προσαγόμεναι ὑπὸ τοῦ Κεραμέως μαρτυρίαι συνηγοροῦσι μᾶλλον ὑπὲρ τῶν καθορισθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ χρονολογιῶν. Ὡς ἐξάγεται δ' ἐκ τινων ἐπιστολῶν τοῦ διαπρεποῦς θεολόγου τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως Θεοφάνους Μηδείας μεθ' οὗ συνδέετο ὁ Σχολάριος (Σωφρονίου Εὐστρατιάδου πρ. Λεοντοπόλεως, Κατάλογος κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, Paris 1925, σ. 408 ἐξ.) ἠναγκάσθη οὗτος νὰ καταλείπῃ τὸ πρῶτον τὸν θρόνον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, διότι κατηγορήθη ὑπὸ τινων ὡς ἐλευθερόφρων καὶ νεωτεριστής, ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ τὰς περὶ γάμου καὶ ἄλλων τινῶν διατάξεις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μένει ἀναντίρρητον τὸ γεγονός ὅτι ὁ Σχολάριος τρίς ἐπατριάρχησε, καὶ οὐχὶ ἅπαξ, ὡς ἐνομίζετο μέχρι ἐσχάτων ὑπὸ τῶν κατ' αὐτὸν ἐξετασάντων.

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τόμῳ δημοσιεύεται ὁλόκληρον, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σωζόμενον ἠγορικὸν ἔργον τοῦ Σχολαρίου, ἀποτελούμενον α) ἐκ λόγων ἐπὶ διαφόρων θεμάτων καὶ πανηγυρικῶν, β) ἐξ ἐπιταφίων λό-

γων καὶ μονωδιῶν, γ) ἐκ λόγων ἀπαγγελθέντων ἐν Φλωρεντία, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀπολογητικὸς κατὰ τῶν κατηγορησάντων αὐτῶν ἐπὶ λατινισμῶ. Ὁ πρῶτος λόγος «εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας» ἀποτελεῖ μακρὰν πραγματείαν (σ. 1·61) περὶ τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ θείου Λόγου καὶ τῆς συλλήψεως τῆς Θεοτόκου. Δημοσιεύεται τὸ πρῶτον, εἰκάζουσι δὲ οἱ ἐκδότης ὅτι ἀπηγγέλθη τῇ 25 Μαρτίου 1437 ἢ τῇ πρὸ τῆς ἐορτῆς Παρασκευῆ, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ Παρασκευὴν συνήθως ὠμίλει ὁ Σχολάριος ἐν τοῖς Ἀνακτόροις. Τὸ ἔτος συνάγουσιν ἕκ τινων ὑπαινιγμῶν περὶ διατρέσεων μεταξύ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ καὶ τῶν κατοίκων ἐν γένει τῆς ΚΠόλεως. Τοῦτο δὲν φαίνεται μὲν βέβαιον ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀπίθανον. Δύο ἕτεροι λόγοι «τῇ ἐορτῇ τῶν Εἰσοδίων προσφωνητικὸς» καὶ «ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», δημοσιευθεῖσαι ἤδη ὑπὸ Σπ. Λάμπρου καὶ Μ. Jugie, παρατίθενται μετὰ σπουδαίων διαφορῶν καὶ ἐξ ἐπιμελεστέρων αὐτογράφων. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος «ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Περιβλέπτου παρόντος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ πολλῶν τῆς Συγκλήτου καὶ εἶτα διεδόθη», κατὰ προτασσόμενον σημείωμα. Προφανῶς ἀπηγγέλθη ὁ λόγος τῇ 21 Νοεμβρίου 1449, ὅτε ἦτο ἔτι λαϊκὸς ὁ Σχολάριος. Τοῦ δευτέρου προτάσσεται τὸ σημείωμα «ἐγράφη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἐορτῇ τῆς Κοιμήσεως ἐν τῇ τρίτῃ ἡμῶν ἀνόδω βιαφῆκεί, τελειομένης ἰνδικτιόσους ιβ'. ἐν ἔτει οβ'». Εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπηγγέλθη τῇ 15 Αὐγούστου 1464, ἐν τῷ τότε Πατριαρχικῷ ναῷ τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὴν τρίτην πατριαρχίαν τοῦ Σχολαρίου. Ὁ ρήτωρ κατέχεται ὑπὸ μελαγχολίας καὶ θλίψεως ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως εὐχεται δὲ ἐν τέλει ὅπως ταχέως ἐξέλθῃ τῆς παρουσίας ζωῆς, «δεόμεθα τῆς παρουσίας ἐξαχθῆναι θάττον ζωῆς».

Ἐπτὰ ὀμίλια καὶ λόγοι εἰς διάφορα θέματα, οἷον «ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ τελώνου καὶ φαρισαίου», «ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου καὶ περὶ μετανοίας», «τῇ πρώτῃ τῶν νηστειῶν, περὶ νηστειάς», «περὶ ἔλεημοσύνης», «εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ὀρθοδοξίας, τῇ πρώτῃ κυριακῇ τῶν νηστειῶν», «περὶ τοῦ μυστηριώδους σώματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», «τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ ἐν τῷ παλατίῳ», «εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταμόρφωσιν», ἀπηγγέλθησαν τινὲς μὲν πρῶ, ἕτεραί δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως. Ὁ πανηγυρικὸς λόγος εἰς τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους ἀπηγγέλθη τῇ 29 Ἰουνίου 1456 ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μετὰ τὴν πρώτην ἀπομάκρυνσιν τοῦ Γενναδίου ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἔχει ὑπ' ὄψιν ὁ ρήτωρ τὴν πρὸ μικροῦ ἐπελθοῦσαν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως καὶ θρηνεῖ ἐπ' αὐτῇ. Εἰπὼν δὲ ὅτι τὸ Ἅγιον Ὄρος Ἄθω εἶναι λιμὴν ψυχῶν προβιβλημένος ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου προσέθηκεν ὅτι «ὡς μέλλει ποτὲ τὸ δεύλαιον ἡμῶν Γένος τὸν ἥλιον εὐτυχέστερον ὁρᾷ αὐτοῖς (γαῖᾳ) ἐπιλάμποντα ἐξ ἡμῶν αἰθῆς τῶν ἱερομένων καὶ μοναχῶν ἀνατεῖλαι δεῖ τὴν τῆς πνευματικῆς ὑγείας ἀρχὴν ἐρρωμένως καὶ μετὰ

πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν τοιαύτην ἀναλαβομένων προοίρεισιν καὶ πολλῇ ἐλπίς ἐστὶ ἐπὶ τῇ θεῖα φιλανθρωπίᾳ τὸ Γένος ἡμῶν ἅπαν παντοίως ἀναρωσθήσεσθαι, τοῦ ἱεροῦ τόπου τοῦδε πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν ἐπιμελέστερον τροπομένου» (σ. 182). Ἦλπισε δὲ νὰ εὕρῃ τὴν ἡσυχίαν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐν ᾧ ἀνέπνευσεν «ἐκ τῶν τῆς πατρίδος συμφορῶν εἰς αὐτὸν ἐλθῶν» καὶ ἀπήλαυσεν αὐτοῦ «μόνος ἐξ ἀπάντων τῶν αἰχμαλώτων». Παρέχων δὲ εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ ἱερομονάχους διαφόρους παραινήσεις περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου συνιστᾷ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τὸ ἀπόρητον τῆς ἔξομολογήσεως, ὅπερ, ὡς φαίνεται, παρεβιάζετο. Ἀποδίδει δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως εἰς τὰς ἁμαρτίας ἰδίως τοῦ Κλήρου.

Μετὰ τὸν πανηγυρικὸν λόγον εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους ἀπήγγειλεν ὁ Σχολάριος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει (πιθανῶς ἐν τῇ Μονῇ Βατοπεδίου) τῇ 28 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸν ἐπιτάφιον λόγον εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Θεόδωρον Σοφιανόν, συνοδεύσαντα αὐτὸν εἰς Ἁγίον Ὄρος καὶ ἐκεῖ ἀποθανόντα. Παρὰ τὰς ἀνωτέρω δὲ ἐλπίδας περὶ διαρκούς διαμονῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ὁ Γεννάδιος ἀπῆλθε ταχέως ἐκεῖθεν, μεταβὰς εἰς τὴν παρὰ τὰς Σέρρας Μονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἐκεῖ ἔλαβεν ἐπιστολὴν τινα παρ' Ἀγιορείτου μοναχοῦ, τοῦ Λαυρεντίου, ἐρωτήσαντος αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς τίνας ἂν εἶπε λόγους πρὸ ἑαυτοῦ ὁ Ἄπ. Πέτρος ἐν τῷ κλαίειν μετὰ τὴν ἄρνησιν, ἀπήντησε δὲ ὁ Σχολάριος. Ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἔγραψε τῇ 15 Ἰουνίου 1466 τὸν λόγον «ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ τιμίου προφήτου προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου», ὃν τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» ὁ κ. Χρ. Παπαϊωάννου. Ὡσαύτως ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἐγράφη τῷ ἐπομένῳ ἔτει 1467 ὁ θεολογικώτατος λόγος «εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», διασωθεὶς ἐν πέντε αὐτογράφοις κώδιξιν. Εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους ἀνάγεται καὶ ὁ λόγος εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, οὗτινος ἀπόσπασμα σώζεται.

Μετὰ τοὺς πανηγυρικοὺς λόγους ἀκολουθεῖ σειρά ἐπιταφίων λόγων εἰς Μᾶρκον τὸν Εὐγενικόν, πρὸ τῆς ἀλώσεως (1444) εἰς τὸν Δεσπότην Θεόδωρον Παλαιολόγου (1448) εἰς τὴν μητέρα τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ἐλένην (1450), εἰς τὴν ἀφθιεντοπούλαν κυρὰ Ἐλένην Παλαιολογίαν, θυγατέρα τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου, ἀδελφοῦ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος, καὶ εἰς τὸν Θεόδωρον Σοφιανόν, περὶ οὗ εἶδομεν. Εἰς τοὺς λόγους τούτους προστίθεται ὁ «Γενναδίου θρηγος» συντεθεὶς τῷ 1460 ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ὁ θρηγος εἶναι πολυτιμώτατος ἀπὸ ἱστορικῆς ἐπόψεως, διότι καὶ αὐτοβιογραφικὰς πληροφορίας παρέχει ὁ Σχολάριος ἐν αὐτῷ καὶ περιγράφει τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως. Ἐξ ἴσου σπουδαῖοι εἶναι οἱ μετὰ τοὺς ἐπιταφίους παρατιθέμενοι πολυκροτοὶ λόγοι οὓς ἀπήγγειλεν ὁ Σχολάριος ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ οὗτινες εἰς ἄλλον ἀπεδόθησαν, ὁμώνυμον ὡς τινες ἐνόμισαν συγγραφέα. Ὁ Σχολάριος παρίσταται μᾶλλον ὡς ἐνωτικὸς ἐν τοῖς λόγοις ἐκείνοις, πρὸς σωτηρίαν τῆς ΚΠόλεως συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ προσ-

παθῶν ἢ ἀποδείξει ὅτι ἡ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Filioque δοξασία εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Σηνη γόρει δὲ ὑπὲρ δογματικῆς ἐνώσεως καὶ οὐχὶ «οἰκονομικῆς εἰρήνης». Πιθανῶς οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Σχολαρίου ὑπέστησαν μεταβολάς τινας διὰ τῆς προσθήκης φράσεων καὶ λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο ἡ ἐνωτικὴ στάσις τοῦ Σχολαρίου παρεξηγήθη. Ὅθεν οὗτος δι' ἰδίου ἀπολογητικοῦ λόγου ἀπέκρουσε τὴν κατηγορίαν ἐπὶ λατινοφροσύνη. Σημειωτέον ὅτι ἡ σύγκρισις τοῦ ἀπολογητικοῦ τούτου λόγου πρὸς τοὺς προηγουμένους, τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ὑπάρχει τις διαφορὰ ὕφους. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν ἐκείνοις μὲν ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ Λατίνων ἢ Ἰταλῶν καὶ **Γραικῶν**, ἐνῶ ἐν τῷ ἀπολογητικῷ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν **Ἑλλην**, «τίς γὰρ οὕτω φιλόνομικος κἂν Ἰταλὸς ἢ κἂν Ἑλλην;» (σ. 388),

Μετὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους παρατίθενται αἱ πέντε μικραὶ πραγματεῖαι περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ, ὧν αἱ τρεῖς πρῶται ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν Ἰωσήφ Θεσσαλονίκης, κατὰ τὰ ἔτη 1459—1467, ἡ τετάρτη πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἀγγαλιανόν, ἡ δὲ πέμπτη εἶναι συμπλήρωμα τῶν προηγουμένων, πραγματευομένη εἰδικώτερον τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ὅτι ἡ θεία πρόνοια καὶ ὁ θεῖος προορισμὸς οὐκ ἀναιροῦσι τὸ χρήσιμον τῶν εὐχῶν. Τὰς πραγματείας ταύτας συνέταξεν ὁ Σχολάριος ἐν τῇ παρὰ τὰς Σέρρας Μονῇ τοῦ Προδρόμου, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Πατέρων καὶ Διδασκάλων, εἶναι δὲ αὗται πολλοῦ λόγου ἄξια. Σπουδαιότεραι εἶναι αἱ περὶ ψυχῆς πραγματεῖαι, συνταχθεῖσαι ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου. Αἱ τρεῖς πρῶται «περὶ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως τῶν νοερῶν καὶ ἀθανάτων ψυχῶν, τοῦτέστι τῶν ἀνθρωπίνων, «ἐκ τοῦ πρώτου περὶ ψυχῆς», «περὶ τῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς», «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τί αὐταῖς γίνεται μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀπαλλαγὴν», σώζονται ἐν αὐτογράφοις κώδιξιν, ἀπηυθύνθη δὲ ἡ μὲν πρώτη πρὸς τινὰ φίλον, ἡ δευτέρα πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας, συγγράψαντα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος πραγματεῖαν, καὶ ἡ τρίτη πρὸς τὸν Σιναῖτην μοναχὸν Σαββάτιον, ὅστις διερχόμενος τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου, παρουσίασεν εἰς τὸν Σχολάριον τὰς Ἀποκρίσεις τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Γαβριὴλ Πενταπόλεως. Αἱ δύο τελευταῖαι σώζονται ἐν κώδιξιν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν ΚΠόλει Ἀγιοταφιτικοῦ Μετοχίου, τούτων δὲ ἡ μὲν πρώτη συνετάχθη τῇ 19 Ἰανουαρίου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου ἐν τῷ ὄρει τοῦ Μενοικέως, ἀγνώστου ἔτους, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἀπάντησις εἰς σχετικὰ ἐρωτήματα τοῦ Ἰωάννου «δικαίου» τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης καὶ ἀποτελεῖ ἀναίρεσιν τῆς περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δοξασίας τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ μακαρίτης Σπ. Λάμπρος ἐν τοῖς Παλαιολογεῖσις ἔχει δημοσιεύσει ὡς ἔργον τοῦ Σχολαρίου καὶ ἑτέραν πραγματεῖαν «Περὶ ψυχῆς» ἀλλ' αὕτη εἶναι ἔργον τοῦ ἁγ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ (Πατρ. Migne. 91, 353).

Μὴ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν πραγματειῶν τούτων καὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐν αὐταῖς ἐκτιθεμένης διδασκαλίας, παρατηροῦμεν

ὅτι ἡ ἐκδοσις αὐτῆ των ἔργων τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, γενομένη μετὰ πάσης ἐπιμελείας, ἐμφανίζει αὐτὸν βαθυνούστατον καὶ πολυμαθέστατον θεολόγον. Αἱ σοφαὶ πραγματεῖαι αὐτοῦ ἀπηχοῦσι τὴν ἐν Βυζαντίῳ μέχρι τῶν ὑστάτων ἡμερῶν τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ ζωῆς πνευματικὴν ζωὴν καὶ κίνησιν καὶ ἀποτελοῦσι τὸν σύνδεσμον αὐτῆς πρὸς τὴν μετὰ τὴν πολυθρήνητον ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως συνεχισθεῖσαν πνευματικὴν ζωὴν. Ἐμφανίζουσι δὲ καὶ οἱ λόγοι καὶ αἱ πραγματεῖαι ζωηρὰν τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, ἐπιβλητικὴν, ἐν τισὶ δὲ αὐταρχικὴν καὶ ἀπότομον. Πάντως δ' ἔτι μᾶλλον θὰ ἐξαρθῇ ἡ φυσιογνωμία τοῦ μεγάλου Πατριάρχου μετὰ τὴν δημοσίευσιν πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ ἄξιοι παντὸς ἐπαίνοιο ἐκδόται τοῦ παρόντος τόμου ὑπολογίζουσι νὰ δημοσιεύσωσιν ἐπὶ ἔτι τόμους, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν ὁποίων θὰ παρατεθῇ ἔκτενὴς βιογραφία τοῦ Σχολαρίου, λεπτομερῆς χρονολογία τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ πλήρης ἔκθεσις τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. Πρόκειται ὁμολογουμένως περὶ μνημειώδους ἐκδόσεως, ἧς ἡ πραγματοποίησις μεγάλως θὰ τιμήσῃ τοὺς ἀναλαβόντας αὐτήν.

† Ο ΑΘΗΝΑΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft und die Kunde des nachbiblischen Judentums herausgegeben von Joh. Hempel. Ἐξεδόθη τὸ δ' τεῦχος τοῦ Ε' τόμου τῆς νέας σειρᾶς (Giessen 1928), περιέχον ἀρχαιολογικὰς συμβολὰς τοῦ L. Köhler καὶ διατριβὰς τοῦ Begrich περὶ τῶν ἐκδηλώσεων ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ταῖς ψαλμικαῖς θρηνηδίαις (Klagelieder) ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν βαβυλωνιακὴν γραμματείαν καὶ τοῦ Gruffydd περὶ τοῦ Μωϋσέως ὑπὸ τὸ φῶς τῆς συγκριτικῆς λαογραφίας, ἔτι δὲ καὶ βιβλιογραφικὰ σημεῖωματα ἐκ διαφόρων περιοδικῶν θεολογικῶν κλπ.

P.I.M.

Biblische Zeitschrift (παπικὴ) herausgegeben von Joh. Göttsberger καὶ Jos. Sickenberg. Ἐξεδόθη τὸ α' καὶ β' τεῦχος τοῦ ΙΗ' τόμου (Freiburg i. Br. 1928) περιέχον πραγματείας τῶν Wutz (περὶ ῥιζῶν καὶ τύπων μαρτυρουμένων παρὰ τοῖς Ο'), Severin (περὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ Ζαχαρίου θ'—ιδ') τοῦ Hartmann (περὶ ἀκροστιχίδος τοῦ ψαλμοῦ ρθ') κ. ἄ., ἔτι δὲ καὶ πλουσιώτατον βιβλιογραφικὸν δελτίον τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἀνακοινώσεις καὶ εἰδήσεις.

P.I.M.

Ἐξεδόθη τὸ α' τεῦχος τοῦ Η' τόμου τοῦ Bibliographisches Beiblatt τῶν Theologische Literaturzeitung ἐκδομένων ἐπιμελείᾳ τῶν K. Schmidt καὶ H. Kittel ἐν Λιψία (Hinrichsche Buchhandlung), τῇ συνεργασίᾳ δὲ τῶν καθηγητῶν Arseniew, Μπρατσιώτου, Fracassini, Goguel, Hedley, Kagarow, Mosbech, Pettazoni καὶ Veldhugen.

R. Kittel: Geschichte des Volkes Israel 3 Bd. 1 Hälfte Stuttgart 1927.

Μεθ' ὅλως ἰδιαίτερας χαρᾶς ἐχαιρετίσθη ἡ πρὸ πολλοῦ ἀναμενομένη ἐκδοσις τοῦ Ιου τεύχους τοῦ 3ου τόμου τῆς γνωστῆς ὑπὸ τοῦ R. Kittel ἐκδομένης Geschichte des Volkes Israel. Καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο διακρίνεται διὰ

τὴν συστηματικὴν τῆς ὅλης κατανομήν, τὴν μεθοδικὴν τῶν διαφόρων ζητημάτων, ἔρευναν καὶ τὴν γλαφυρὰν γλῶσσαν, ἥτις ἐπὶ τοῦ ὅλου ἔργου ἐπανθεῖ. Εἰς ἐκάστην σχεδὸν σελίδα παρατηρεῖ τις τὴν προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως τὰ διάφορα ἔξωτερα ἱστορικὰ γεγονότα νὰ συνδέσῃ ἐν τῇ αἰτιῶδει αὐτῶν σειρᾷ καὶ ἔξ αὐτῶν πάλιν νὰ ἐξηγήσῃ πλειστάς φάσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς τοῦ Ἰσραὴλ ζωῆς. Εἰς τὰς διδομένας λύσεις τῶν προβλημάτων ἔκδηλος εἶναι ἡ ὀξύνοια καὶ πολυμαθία τοῦ σ., ζητοῦντος νὰ εὕρῃ νέας λύσεις. Ὡραῖα εἶναι τῶ ὄντι αἱ σελίδες, αἰτινες ἀφιεροῖ ὁ σ. εἰς τὸ ζήτημα τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ. Τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου τούτου ἀπετέλεσεν ἐσχάτως ἀντικείμενον ζωηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Πρὸς τὴν συντηρητικὴν κατεύθυνσιν, τὴν κυρίως ὑπὸ τοῦ Herzmann (Ezechielstudien Leipzig 1908 καὶ Ezechiel Leibzig 1924) διαχαραχθεῖσαν, τὴν δεχομένην ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ βιβλίου ἐγγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ προφήτου, ἀντεπεξῆλθεν ὁ G. Hölscher (Hesekiel der Dichter und das Buch Hiessen 1924), ὅστις διέκρινε ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ προφήτου δύο πρόσωπα, τὸν ἀληθῆ προφήτην καὶ τὸν ἱερέα. Κατὰ τῆς διακρίσεως ταύτης τοῦ G. Hölscher στρέφεται νῦν ὁ R. Kittel προσπαθῶν ν' ἀποδείξῃ, ὅτι «δύο ψυχαί» δύναται νὰ συνυπάρχωσιν ἐν ἐνὶ προσώπῳ, μία προσωπικὴς σημεῖώσεως εἶναι ἡ λύσις, ἢ ὁ σ. δίδει εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Ebed Δευτεροσηαῖα. Καὶ κατὰ R. Kittel ἡ λέξις Ebed ἐν τοῖς Ebed-τεμαχίοις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαῖα δὲν ἔχει περιληπτικὴν σημασίαν, ἀλλὰ δηλοῖ ἐν πρόσωπον. Τὸ πρόσωπον ὅμως τοῦτο ἐξῆ ἐν τῇ Βαβυλωνίῳ αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἦτο σύγχρονον τοῦ Δευτεροσηαῖου. Ἐν τῷ προσώπῳ τούτῳ ὁ Δευτεροσηαῖος καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι διέβλεπον τὸν μέλλοντα νὰ λυτρώσῃ τὸν Ἰσρα. λαόν. Ἡ περὶ τὸν ἄγνωστον τοῦτον ἄνθρωπον δημιουργηθεῖσα κίνησις κατέστη ὑποκτος τοῖς Βαβυλωνίοις, οἵτινες συλλαβόντες αὐτὸν ἐφυλάκισαν καὶ τέλος ἐφόνευσαν αὐτόν. Ὁ θάνατος ὅμως τοῦ ἀνθρώπου τούτου, τοῦ ὡς λυτρωτοῦ τοῦ Ἰσρα. λαοῦ ἐκληφθέντος, ἤγειρεν ἀναγκάως παρὰ τῷ Δευτεροσηαῖῳ διάφορα προβλήματα, εἰς ἃ ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ διάνοια ἐδῶκε τὴν ἀναγκαίαν λύσιν. Ἦδη ἡ Βαβυλωνίος αἰχμαλωσία, κατὰ R. Kittel, εἶχε διδάξει τοὺς Ἰσραηλίτας, ὅτι ἀκριβῶς οἱ καταπιεζόμενοι εἶναι οἱ ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως καὶ ὁ Μεσσίας, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ, ἔδει νὰ ταπεινωθῆ. Οὕτως ἡ εἰκὼν τοῦ Μεσσίου εἶχεν ὑποστῆ οὐσιώδη ἀλλοίωσιν Δὲν εἶναι πλέον ὁ Μεσσίας ὁ νικητῆς, ὁ ἐνδοξος βασιλεὺς, ἀλλ' ὁ ταπεινὸς δούλος. Οὕτως ἡ ταπεινὸς τοῦ Ebed συνεβίβάζετο κάλλιστα πρὸς τὴν νέαν περὶ Μεσσίου ἀντίληψιν. Ὁ θάνατος ὅμως αὐτοῦ παρουσίαζεν εἰς τὸν Δευτεροσηαῖον τὸ μεγαλύτερον πρόβλημα. Ἡ αἰτιώδης συσχέτισις τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν δυστυχίαν ἀπετέλει ἤδη δόγμα τῆς προηγουμένης θεολογίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ φονευθεὶς ἐκεῖνος Ebed δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπέθανε διὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἁμαρτίας, διότι παρ' αὐτῷ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἁμαρτία, ἤχθη ἀναγκάως ὁ Δευτεροσηαῖος εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ὁ Ebed ἐκεῖνος ἀπέθανε διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. Οὕτω ὁ θάνατος αὐτοῦ οὐδὲν πλέον πρόβλημα παρεῖχεν. Ἄλλ' ἐὰν ὁ Ebed ἐκεῖνος ἦτο προσωρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ σώσῃ τὸν λαόν, τότε ὁ θάνατος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀπόδειξις τῆς ματαιώσεως τῶν θεῶν σχεδίων; Καὶ ἐνταῦθα ὁ Δευτεροση-

σαίης εἶρε τὴν λύσιν διὰ τῆς ἰδέας τῆς ἀναστάσεως. Ὁ Ebed ὁ ἀναστη, ἵνα σώσῃ τὸν λαόν. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἦτο, κατὰ R. Kittel, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δευτεροψηαίου διαδεδομένη τοῦλάχιστον εἰς περιορισμένον κύκλον. Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς ἀναστάσεως δυνατόν, κατὰ R. Kittel, ὁ Δευτεροψηαίας νὰ ἐνισχύθῃ, ὑπὸ Μηδοπερσικῶν σχετικῶν ἰδεῶν καὶ ὑπὸ τῶν Βαβυλωνιακῶν τοιούτων, δὲν παρέλαβεν ὅμως ἐξ αὐτῶν τὴν ἰδέαν τῆς ἀναστάσεως, ἥτις προήλθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἡρ. ἐδάφους.

Βεβαίως ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς διδομένης λύσεως τοῦ προβλήματος τοῦ Ebed, ὅπερ συνδυάζεται πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς συνθέσεως τοῦ ὅλου βιβλίου τοῦ Ἡσαίου. Ὅ,τι ὅμως γενικῶς θὰ ἐπεθύμουν ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσω εἶναι, ὅτι τοιοῦτός τι περὶ τινος προσώπου θρύλλος εἶναι δύσκολον νὰ παραχθῇ παρὰ τοῖς συγχρόνοις. Τοιοῦτός τις συνδέεται εὐκόλως μετὰ προσώπων, ἅτινα ἀνήκουσι χρονικῶς πολὺ μακρὰν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, ἐν ἧ ὁ θρύλλος γεννᾶται. Οὐχὶ ἡ σύγχρονος, ἀλλ' ἡ μεταγενεστέρα ἐποχὴ εἶναι ἐπιδέξιός μορφῆς τοῦ παρελθόντος νὰ ἐξιδανικεύῃ καὶ τὸ σπουδαιότερον νὰ καθιστᾷ αὐτὰς ζώσας προσωπικότητας καὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου. Τοιαύτην ὅμως χρονικὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ Ebed Δευτεροψηαίου ὁ R. Kittel δὲν ἀφήνει.

B. M. ΒΕΛΛΑΣ

J. Goettsberger: Einbeitung in das Alte Testament. Freiburg 1928.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ Καθηγητοῦ Dr J. Goettsberger ἐκδοθεῖσα ἐσχάτως εἰσαγωγή εἰς τὴν II. Δ. διακρίνεται διὰ τὸ σύντομον καὶ σαφές τῆς ἐκθέσεως τῶν ζητημάτων, τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν προβλημάτων καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν εἰς ἕκαστον θέμα παρατιθεμένην πλουσίαν βιβλιογραφίαν. Ὁ σ. δὲν περιορίζεται νὰ σημειώσῃ τὰς Γερμανικὰς μόνον ἐργασίας, ἀλλὰ παραπέμπει εἰς Ἀγγλικὰς, Γαλλικὰς καὶ Ἰταλικὰς τοιαύτας, οὕτως ὥστε δι' ἕκαστον θέμα ἔχει τις πρῶχειον ἅπασαν τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν. Τὸ βιβλίον, ὡς ὁ ἴδιος ὁ σ. ἐν προλόγῳ δηλοῖ, προήλθεν ἐκ τῶν Πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, δι' ὃ καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων γίνεται μὲν σύντομος, ἀλλὰ πανταχοῦ κατορθοῦται νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης πλήρη γνῶσιν τῶν προβλημάτων καὶ τῶν δοθεισῶν λύσεων. Εἰς τρία μέρη διαιρεῖ ὁ σ. τὸ βιβλίον. Ἐν τῷ α' ἐξετάζει τὰ καθ' ἕκαστον βιβλία τῆς II. Δ., ἐν τῷ β' τὴν ἱστορίαν τοῦ κανόνος καὶ ἐν τῷ γ' τὴν ἱστορίαν τοῦ κειμένου. Ἐν τῷ ζητήματι τῆς Πεντατεύχου ὁ σ. ἄλλα μὲν ἐπιχειρήματα τῆς κριτικῆς σχολῆς θεωρεῖ ὡς ὀρθὰ ἄλλα δὲ ὡς ἐσφαλμένα, ἀλλὰ καὶ τῆς συντηρητικῆς κατευθύνσεως οὐχὶ πάντα τὰ ἐπιχειρήματα ὡς ὀρθὰ ἀναγνωρίζει. Ὅμως νομίζει, ὅτι ἐν τοῖς κυρίοις σημείοις δεόν ν' ἀποκρούσωμεν τὴν περὶ τῆς Πεντατεύχου θεωρίαν τῶν Graf-Wellhausen. Ἰδίαν λύσιν εἰς τὸ ζήτημα Πεντατεύχου ὁ σ. δὲν δίδει, διότι τὸ ὅλον ζήτημα, κατ' αὐτόν, δύναται νὰ λυθῇ μόνον μετὰ ἐπιμελῆ καὶ ἄνευ προκαταλήψεως ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους χωρίων τῆς Πεντατεύχου, ἵνα οὕτω ἐξακριβωθῇ πῶς ἐγένετο τὸ πολλὰς ἀνωμαλίας περιέχον κείμενον τῆς Πεντατεύχου. Ἐκ τῶν εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς II. Δ. ἀναφερομένων γνωμῶν τοῦ σ. ἀξίαι σημειώσεως: Τὸ ἔξισμα τῆς Δεβῶρας δὲν εἶναι, ὡς ἡ κριτικὴ σχολὴ νομίζει ἐν τῶν ἀρχαιότερων τεμαχίων τῆς

Ἰστορ. φιλολογίας ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐποχὴν. Αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἡσαίου περιεχόμεναι προφητεῖαι εἶναι γνήσιαι προφητεῖαι τοῦ Ἡσαίου πλὴν ἐλαχίστων μερῶν. Οἱ Ὁ' ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἱερεμίου παρουσιάζουσι κείμενον κατὰ 1]8 μικρότερον τοῦ Μασσωρευτικοῦ, διότι τὰ εἰς Αἴγυπτον ἀχθέντα χειρόγραφα δὲν περιεῖχον τὰς προσθήκας, αἵτινες βραδύτερον προσετέθησαν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν προφητειῶν τοῦ Ἱερεμίου. Εἶναι ὁμως καὶ αὗται γνήσιαι Ἡ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Δανιὴλ προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ βιβλίον ὁλόκληρον ἐφέρετο κατ' ἀρχάς ἐν ἑβραϊκῇ καὶ ἀραμαϊκῇ γλώσσῃ. Μέρους δὲ τοῦ ἑβρ. κειμένου ἀπωλεσθέντος συνεπληρώθη τὸ ἠκρωτηριασμένον ἑβρ. κείμενον διὰ τοῦ ἀραμαϊκοῦ. Τὰ ἐπὶ πλεόν τεμάχια τῶν Ὁ' ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Δανιὴλ εἶναι προσθήκαι, αἵτινες ἦσαν γεγραμμέναι ἐν σημιτικῇ γλώσσῃ. Τὰ δύο μέρη τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ κ. 1-6 καὶ 7-12 ἦσαν ἀνεξάρτητοι συλλογαί. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπὶ μέρους τεμάχια τῶν συλλογῶν τούτων εἶχον λάβει ὠρισμένην μορφήν πρὶν ἔτι ληφθῶσιν εἰς τὰς συλλογὰς. Τὸ βιβλίον ἔλαβε τὴν τελικὴν μορφήν περὶ τὸ 300 π. Χ. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ οὐδεμίαν ἐξάρτησιν ἐκ Βαβυλωνιακῶν ἢ Αἰγυπτιακῶν κειμένων δεικνύει. Προσθήκαι εἶναι κ. 28 καὶ 32-37. 39, 13-18, χρόνος δὲ τῆς συγγραφῆς ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἱερεμίου. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ εἶναι ἀνθολογία ἰδεῶν καὶ διδασκαλιῶν, αἵτινες δεικνύουσι δύο ἀντιθέτους κατευθύνσεις. Τέλος σημειωτέον, ὅτι ὁ σ. δέχεται, ὅτι μεταγραφὰ τοῦ Ἑβρ. κειμένου δι' Ἑλληνικῶν γραμμῶν ἐγένοντο πρὸ τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ'.

Πολλοῦ παρατηρεῖ τις τὴν τάσιν τοῦ σ. νὰ ἐξεύρη νέας λύσεις, αἵτινες πολλάκις ἀποκλίνουν εἰς τὴν Π. Δ. εἶχον διαχαράξει. Ὁ σ. δὲν παρὰσύρεται εὐκόλως ὑπὸ τῶν θεωριῶν ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔρευναν καὶ κρίσιν ζητεῖ νὰ ὑποβάλλῃ πάσας τὰς προταθείσας θεωρίας καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἔρευνα εἰς οὐδὲν θετικὸν συμπέρασμα δύναται ν' ἀγάγῃ, δὲν ἐπαφίεται εἰς φανταστικὰς ἐξηγήσεις, ἀλλ' ἀρνεῖται νὰ συμπεράνῃ μετὰ μεγάλης προσοχῆς τόσον μόνον, ὅσον τὸ ὑπάρχον ὕλικόν ἐπιτρέπει. Ὁ χαρακτήρ οὗτος, ὅστις κατὰ τὰς Πανεπιστημιακὰς τοῦ συγγραφέως παραδόσεις διαφαίνεται, ἀπετυπώθη ἐναργέστατα καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ ἔργου. Ἡ ἥρεμος καὶ μεθοδικὴ ἐκθεσις καὶ ἐξέτασις τῶν ζητημάτων εὐκόλυνουσι τὴν παρακολούθησιν τῶν προβλημάτων καὶ καθιστῶσι τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου εὐχάριστον. Καὶ διὰ τὸν ὀλίγα γνάσεις ἐκ τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Δ. κεκτημένον τὸ βιβλίον εἶναι λίαν κατάλληλον καὶ εἰς τὸν ἀσχοληθέντα περὶ τὰ εἰσαγωγικὰ προβλήματα τῆς Π. Δ. μεγάλην τὴν ὠφέλειαν προσπορίζει.

B. M. ΒΕΛΛΑΣ

J. de la Vaissière, la coéducation et la psychologie pédagogique, μελέτη δημοσιευθεῖσα ἐν Archives de philosophie, vol. V cah. II, 1927, fr. 25. Ὁ σ. μὴ εὐνοῶν τὴν συνεκπαίδευσιν τῶν δύο φύλων θέτει τὸ ζήτημα: ὁ ἀνήρ καὶ ἡ γυνὴ ἔχουσι διακεκριμένας ψυχολογίας; οἱ νόμοι τῆς ἀναπτύξεως τῶν δύο τούτων ψυχολογιῶν δὲν προσκρούουν ἐν τῇ κοινῇ ἀγωγῇ περιοριζομένη ἔστω εἰς μόνην τὴν συνδιδασκαλίαν;

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα εἰς τὴν θετικὴν ψυχολογίαν ἀνήκον, δέχεται ὅτι ὁ ἀνήρ καὶ ἡ γυνὴ ἀνήκουν εἰς ἰδίους ψυχολογικοὺς διακεκριμένους τύπους, στηριζόμενος εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἱστορίας περὶ τῶν μεγάλων ἀν-

δρῶν καὶ γυναικῶν, εἰς τὴν διασφραγὴν τῶν παρὰ ταῖς δύο φύλοισ διαφερόντων, εἰς τὸ ἔνστικτον τῆς μητρότητος διαφέρων τοῦ ἐν τῷ ἀνδρὶ ἔνστικτου διατηρήσεως τοῦ εἶδους καὶ εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀνακρίσεως τῶν παιγνίων, ἀσχολιῶν, κλίσεων εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰ παιδικὰ ἰδεώδη συμπεράσματα. Εἰς ἐπίρροσιν φέρει τὰ συμπεράσματα τῶν μελετῶν τῶν Heymans, Gandig καὶ Wreschner. Χαρακτηρίζων δὲ μετὰ τοῦ G. Lombroso τὸν τύπον τοῦ ἀνδρὸς «ἐγῶκεντρικόν» καὶ τῆς γυναικὸς «ἑτεροκεντρικόν» ὑποστηρίζει, ὅτι εἶναι διατεταγμένη, ἵνα συμπληρῶνται ἁρμονικῶς, ἐν τῇ ἁρμονίᾳ δὲ πατὴρ καὶ μητὴρ νὰ εὐρίσκηται ὁ ἰδεώδης καὶ φυσικὸς παιδαγωγὸς τῶν τέκνων. Ἐρχόμενος εἰς τὸ β'. ζήτημα παρατηρεῖ μετὰ τοῦ J. J. Rousseau, ὅτι ἡ διάκρισις τῶν ψυχολογιῶν τοῦ ἄρρενος τύπου καὶ τοῦ θήλεος καταδικάζει πᾶσαν δοκιμὴν συνεκπαιδεύσεως. Ἐναντίον τῶν δεχομένων, ὅτι τὸ μικτὸν σχολεῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέσον ἀσκήσεως καὶ ἐξευγενισμοῦ τῶν νέων καὶ κατανοήσεως ἐκ μέρους τῶν νεανίδων τῆς ὑψηλῆς ἀξίας τοῦ ἀπαραιτήτου, ὁ σ. ἀναφέρει τὸν «πρίγκιπα» τῆς Παιδαγωγικῆς ψυχολογίας ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις G. S. Hall, ὅστις παρατηρεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ληφθῶν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ παρατηρούμενα ἄτοπα, προκειμένου νὰ ἴδῃ τις πρὸς ποῖον μέρος ἡ πλάστιγξ κλίνει. Χωρῶν δ' εἰς τὸ βάθος τοῦ ζητήματος παρατηρεῖ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψει αἰτία κατωτέρας σημασίας, ὡς ἡ οἰκονομία, ἀπλότης κλπ., διότι ἡ ἀγωγή τῶν νέων καὶ νεανίδων ἔχει τὸν ἐξῆς σκοπὸν: νὰ τελειοποιήσῃ τὸν ἀμοιβαῖον αὐτῶν ψυχολογικὸν τύπον· δεδομένου δ' ὅτι τὰ διαφέροντα αὐτῶν δὲν δύναται νὰ συμπέσουν, ἡ διάκρισις τῶν νομίμων τῶν ἀξιώσεων δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιηθῇ πλήρως διὰ τῆς κοινῆς διδασκαλίας, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ γίνῃ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ νὰ γίνῃ γυνή, διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας.

A. Π.

ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ:

O. Eberhard, Kirche und Schule. Gütersloh, ἐκδ. Bertelsmann. Ὁ συγγραφεὺς, ὁπαδὸς τῆς προτεστ. ἐκκλησίας, ἐξετάζει τὸ φλέγον ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου μετὰ πολλῆς πειστικότητος καὶ σαφηνείας. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου τούτου ἐν τέλει πείθεται, ὅτι πρέπει ἐξάπαντος νὰ ὑπάρχη στενὴ τις συνεργασία μετὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου ἱεροῦ, ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ σκοποῦ. Ὁ Eberhard, διατυπῶι ἐν σελ. 85 τὴν ἀκόλουθον ἀδιάσειστον ἀλήθειαν: «ὑφίσταται στενὴ συγγένεια μετὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ σχολείου, ὅπως μετὰ τῶν συγγενῶν τοῦ προσεχεστάτου βαθμοῦ. Αὐτοὶ ἔχουσι μὲν ἰδιαιτέραν ὄψιν, ἰδιαιτέρον ἐπάγγελμα, ἐν τούτοις εἶναι τοῦ αὐτοῦ αἵματος». Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου τούτου εἶναι μίαν ἀξιοσύστατος τοῖς ἐνδιαφερομένοις καὶ τοῖς ἀσχολουμένοις ἰδιαιτέρως εἰς τὸ διαλειφθὲν φλέγον ζήτημα. Τὴν αὐτὴν περιπλοκὴν ἀξίαν ἔχει καὶ τὸ ἀκόλουθον ἔργον:

A. d. W e n d e l. Zeitsprecher der ev. Religionsunterricht. Darmstadt, ἐκδ. Schröter.

G e r h F ü l l k r u g, Seelenkunde der Weiblichen Jugend. Schwerin, ἐκδ. Fr. Bahn. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀριθμεῖ μέχρι τοῦδε τρεῖς ἐκδόσεις. Ὁ συγγραφεὺς,

πλήν τῶν καθαρῶς ψυχολογικῶν ἔρευνῶν, ἐπισυνάπτει μὲν καὶ κεφάλαια, αἵτινα προὔκαλοῦν περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον ἐνὸς *ιατροφιλοσόφου*, ἐν τούτοις τὸ ἔργον του, ἐξεταζόμενον ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως, παρέχει σπουδαίας καὶ βασίμους γνώσεις, ἀφορώσας τὴν ψυχολογίαν τῆς νεότητος, αἵτινες εἶναι λίαν ἀπαραίτητοι εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀσχολοῦνται ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ζήτημα τῆς ψυχολογίας ἰδίᾳ τῆς θηλείας φύσεως.

Professor Mart. Schian, Handbuch für das Kirchliche Amt. Leipzig. ἔκδ. Hinrich.

Ὁ συγγραφεὺς, γεν. ἔφορος τῆς εὐαγγελ. ἐκκλησίας ἐν Βρεσλαυῖα, γνωστός καὶ ἔξ ἄλλων Θεολογ. ἐπιστημ. ἔργων του, παρέχει ἐν τῷ πονήματι του τούτῳ πλοῦτον ὕλης τοιοῦτον, οἷον οὐδεὶς σχεδὸν τῶν μέχρι τοῦδε γραψάντων ἐν γένει περὶ τῶν τελετῶν καὶ ἀκολουθιῶν τῆς εὐαγγ. ἐκκλησίας κατώρθωσε νὰ παρουσιάσῃ διὰ τῆς συγγραφῆς του. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ εὐρίσκειται οἰοῦναι ἐγκυκλοπαιδεῖα τις τῆς προτεστ. πρακτικῆς Θεολογίας, ἐν ἣ ἐξετάζονται συντόμως, σαφῶς καὶ ἐπαγωγικῶς πάντα τὰ ἀφορῶντα ταύτην. Ὅθεν ὁ Ὁρθόδ. Θεολόγος, ὁ ἐπιζητῶν νὰ γνωρίσῃ ἰδίᾳ τὰφορῶντα τὰς τελετάς ἐν γένει τῆς εὐαγγελ. Ἐκκλησίας, δύναται πλείονας θετικὰς γνώσεις ν' ἀρυσθῆ ἐκ τοῦ ἀνωθι ἔργου τοῦ σοφοῦ Γερμ. Ἐπιστήμονος.

St. Leo von Skibniewski, Theologie der Mechanik. Paderborn. ἔκδ. Schönngli. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐν τῶν ὀλιγίστων σπουδαίων ἀπολογητικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, παρουσιάζει σαφῶς, πειστικῶς καὶ ἐποικοδομητικῶς τὸ πραγματευόμενον θέμα. Ὅλως διόλου νέος προσανατολισμὸς παρουσιάζεται πρὸ τοῦ ἀναγνώστου περὶ τῆς σχέσεως «*δυνάμεως καὶ ὕλης*», ἀντιελῶς ἀνατρεπομένης τῆς μέχρι τοῦδε ἐπικρατούσης ὀλιστ. θεωρίας. Τοιαῦτα ἐπιστημονικὰ ἔργα ἐποικοδομοῦσιν ἀληθῶς καὶ τὸν πλέον δύσπιστον ἀναγνώστην.

F. Kiefl, Socialismus und Religion. Ἔκδοσις Β'. Regensburg, ἔκδ. Manz. Βασίμως καὶ ἐπιστημονικῶς ἀναπτύσσει ὁ λίαν γνωστός ἐν τοῖς Θεολογικοῖς ἰδίᾳ κύκλοις συγγραφεὺς τὰς θεωρίας καὶ τὰ συστήματα τῶν σημαντικωτέρων κοινωνιολόγων.

Τοῦ αὐτοῦ, Christentum und Pädagogik, αὐτόθι. Ὁ συγγραφεὺς, κρᾶτιστος μελετητῆς τῶν σοφῶν ἔργων τοῦ γνωστοῦ μεγάλου Παιδαγωγοῦ Förster, μετὰ μεγάλης ἀντικειμενικότητος ἀναπτύσσει καὶ συμπληροῖ τὴν Παιδαγωγικὴν ἐκείνου, χρησιμωτάτην ἰδίᾳ καὶ διὰ τοὺς Θεολογοῦντας.

Lueg, Biblische Realkonkordanz. Αὐτόθι, εἰς 2 τόμους. Σύγγραμμα βοηθητικὸν καὶ λίαν χρήσιμον εἰς τοὺς ἱεροκήρυκας, Θεολόγους, πνευματικούς καὶ Διδασκάλους. Ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀπαριθμεῖ τὸ πρακτικὸν τοῦτο βιβλίον δευτέραν ἔκδοσιν εἰς 24 χιλ. ἀντιτύπων.

R. Breitschopf, Einfache und Kurze Predigten auf der Feste des Herrn und der Maria, Regensburg, Manz. Σύντομα καὶ ὠραῖα κηρύγματα, ἀνευ ὑπερόγκου φρασσεολογίας, μετὰ λίαν σαφοῦς, ἐνεργοῦς καὶ νευρώδους περιεχομένου. Ἐπειδὴ καὶ ἡ ἡμετ. Ἐκκλησία ἔχει τὰς αὐτὰς περίπου ἑορτὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Θεοτόκου, ἃς ἔχει καὶ ὁ δυτικὸς συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τούτου, τούτου ἕνεκα συνιστᾶται θερμῶς τοῦτο εἰς τοὺς ἡμετ. ἱεροκήρυκας ὡς ἄριστον βοήθημα.

F. Lehner, Hundert Trauerreden. Αὐτόθι. Σύντομοι, παραγωγικοὶ καὶ

ἐπικαιροὶ ἐπιλήδιοι λόγοι διὰ παῖδας, νεανίας, ἡλικιωμένους, αἰφνηδίας θανάτου,.... Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν συνιστῶνται καὶ τὰ ἀκόλουθα 3 ἔργα ἐπικού. λόγων :

α'.) Neumaier 24 Grabreden. Αὐτόθι.

β'.) Ἀγνωστού 42 Kurze Seichenreden, Αὐτόθι.

γ'.) I. Zöllner, Grabreden und Grobschriften.

H. P l a t z. Das Religiöse in der Krise der Zeit. Κόϊν, ἐκδ. Beuziger. Εὐτυχῶς ἤρχισε πάλιν νά γίνηται τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον ἰσχυρότερον εἰς ὅλα τὰ διάφορα στρώματα τῆς κοινωνίας. Πολυάριθμα βιβλία τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀποβλέπωσι εἰς τοῦτον τὸν ἰ. σκοπὸν. Οἱ συγγραφεῖς τούτων διαοροῦνται εἰς δύο κατηγορίας : Οἱ μὲν βλέπουσι μόνον τὸ θρησκευτικὸν χρέος καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν πειραν. Οἱ δὲ γνωρίζουσι μόνον τὸν θρησκευτικὸν κόσμον καὶ τὰς θρησκευτ. ἀληθείας τούτου. Τὸ ὑπ' ὄψιν βιβλίον συνδέει θαυμασίως τὰς δύο ταύτας τάσεις. Ὁ ἀναγνώστης πείθεται, ὅτι τὸ περιεχόμενον τούτου δὲν προῆλθεν ἐκ θεωρητικῶν μόνον λόγων, ἀλλὰ κυρίως ἐκ πρακτικῆς πείρας καὶ τῆς θρησκευτ. κρίσεως, ἣν ἐπέζησεν ὁ συγγραφεὺς.

H. W i n d i s c h. Der Sinn der Bergpredigt, Leipzig, Heinrich. Ὁ συγγραφεὺς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς συγχρόνους ἐρμηνευτάς, εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ προστακτικὴ μορφή τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ μορφή καὶ ὅτι αἱ γνωσταὶ διακρίσεις ὑπὸ διαφόρων ἐρμηνευτῶν μεταξὺ τοῦ φρονήματος καὶ τῆς πράξεως προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοὺς συγγραφεῖς τῆς λεγομένης ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ἢ Θεολογίας. Κατὰ τὸν συγγραφεῖα ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς ὑπακοῆς καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατασταθέντος Κριτοῦ τοῦ κόσμου, ὅστις ἐν αὐτῷ τῷ προγράμματι διακηρύττει τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοὺς νόμους τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου. Οὗτω δὲ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τούτου καθορίζει τὰς βάσεις τῆς ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς ἐξηγήσεως καὶ συνιστᾷ τὴν ἀσθηρὰν διάκρισιν τούτων.

A. S t e i n m a n n Die Bergpredigt, Puderbern, ἐκδ. Schöningh. Τὸ ἔργον εἶναι ἡρμηνευμένον εὐστόχως ὁμιλητικῶς. Εἶναι μὲν συντεταγμένον μετὰ πολλῆς ἐπιστημ. ἐμβριθείας καὶ ἀκριβείας, ἐν τούτοις παρέχει βάσιμον καὶ ἀφθονον ὕλην πρὸς κατασκευὴν ὁμιλιῶν. Ἐντεῦθεν εἶναι τοῦτο λίαν χρήσιμον διὰ τοὺς κήρυκας τοῦ λόγου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία ἔχει ἰδιαίτεράν σωτηριώδη σημασίαν καὶ ἀποστολήν καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν.

L. D ü r r, Religiöse Lebenswerte des Alttestaments, Freiburg in Br. ἐκδ. Herder. Τὸ ἔργον εἶναι διηρημένον εἰς δύο μέρη. Τὸ α'. μέρος πραγματεύεται γενικῶς περὶ τῆς ἱστορικῆς θρησκευτ. σημασίας τῆς Π. Δ. ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Ἐν τῷ β'. μέρει ἐκτίθεται καὶ τονίζεται ἡ ἀξία τῆς Π. Δ. διὰ τὸν βίον· ἐκεῖ ἐξετάζονται τὰκόλουθα κυρίως ζητήματα : ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, ἡ εὐσέβεια κ.τ.λ. Τὸ σοφὸν τοῦτο ἔργον δύναται εἰς πολλοὺς νά διανοίξῃ σωτηριωδῶς τὴν θύραν τῆς Π. Διαθήκης.

K e r p l e r, wassen aus dem Felsen' δύο τόμοι· αὐτόθι. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ πρακτικῶν ὁμιλιῶν εἰς τὰς Κυριακάς περικοπὰς τῆς Δ. Ἐκκλησίας καὶ εἰς διαφόρους περιστάσεις. Τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι πραγματικῶς

καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένον μέχρι τῆς τελευταίας φράσεως. Ὁ ἀναγνώστης πείθεται, ὅτι ὁ σοφὸς καὶ πεπειραμένος συγγραφεὺς εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων, οἵτινες κατ' εὐθείαν ὀμιλοῦσι πειστικῶς καὶ σωτηριωδῶς εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀκρατῶν.

A. A n w a n d e r, Die Religionen der Menschheit, Αὐτόθι. Ὁ συγγραφεὺς εἰσάγει σαφῶς τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν οὐσίαν καὶ ἱστορίαν τῶν ἔξω τοῦ Χριστιανισμοῦ θρησκειῶν. Εἶτα ἐξετάζει τὰς σχέσεις τούτων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ δεικνύει τὴν ἀξίαν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας. Τὸ ἔργον εἶναι λίαν ἀναγκαῖον εἰς πάντα ἐπιστήμονα, ἐπιθυμοῦντα καὶ ἐπιζητοῦντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἄδυτα μυστήρια τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς.

E. W a s m a n n, Eins in Gott. Αὐτόθι. Εἶναι ἐν αὐτῷ σέξμεις ἔνος *φρυσιοδίφου* χριστιανοῦ. Ἐντεῦθεν τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον εἶναι βοήθημα κράτιστον εἰς τοὺς ζητοῦντας νὰ ἐνοήσουν τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν περὶ Θεοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἀλλὰ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου ἐνισχύει πολὺ καὶ τὸν πιστὸν Χριστιανὸν ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς του πεποιθήσεσιν. Εἶναι μὲν τὸ ἔργον καθαρῶς θεωρητ. ἀπολογητικῆς φύσεως, ἀλλὰ ἐκφράζει ἰδιαιτέρως τὸ ὕψος τῆς χριστ. διδασκαλίας ὑπὲρ πάντων ἄλλων θεωρίαν περὶ τοῦ κόσμου.

A. H e i l m a n n, Vom Kostbaren Leben, Αὐτόθι. Πρὸς κατάδειξιν τῆς μεγάλης ἀξίας τοῦ ἔργου τούτου, περιοριζόμεθα μόνον νὰ σημειώσωμεν τὰκόλουθα, εἰλημμένα ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ: «Τὴν ἡσυχίαν μὴ ζῆτει παρ' ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν. Αὕτη πάντως προέρχεται μόνον ἐκ τῆς στάσεώς σου πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Αὐτὸ πρέπει νὰ ξεύρης καλῶς. Τότε δὲ δὲν θὰ παρασρῆθῃς ἀπὸ τῶν ἀγοραίων καὶ ἀγοροσχόλων φωνακλάδων, οἵτινες οὐδέποτε ἐποικοδομοῦσι σὲ τὸν ὁδοιπόρον ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπίσης τότε θ' ἀποβλέψῃς μετὰ χαρᾶς ἐκάστην ἐσπέραν εἰς τὸν σπεύδοντα χρόνον, ἐπειδὴ δὲν εἶσαι πλέον μακρὰν τῶν ὀχθῶν τῆς αἰωνιότητος». Πολλοὶ ὀλίγοι εἶναι τεχνίται τοῦ λόγου, ὅπως ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τοῦ ἄνωθι ἔργου.

Λυψία.

Ἄρχμ. ΘΕΟΛΟΓΟΣ Κ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΓΓΙΔΗΣ

Θεοδώρου Ν. Καστανᾶ, καθηγητοῦ Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐκλεκταὶ περικοπαί. Μετὰ εἰσαγωγικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων καὶ πινάκων πρὸς εὐρεσιν διαφόρων θεμάτων. Ἐν Πειραιεὶ 1929

Τὸ ἀνωτέρω ἔργον ἐξεδόθη ὡς Α' τόμος τῆς «Φιλοκαλίας» κληθείσης οὕτω κατ' ἀπομίμησιν ὁμωνύμου συγγραμματος τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς φιλοκαλίας ταύτης συνεργάζονται θεολόγοι τινές, ἐπιθυμοῦντες νὰ παρουσιάσωσι σειράν θεολογικῶν πραγματειῶν, εἴτε πρωτοτύπων, εἴτε ἐν μεταφράσει, ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκλαϊκευτικῶν, ἀναφερομένων εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ θέτουσιν ὡ. ὑπότιτλον «Ἐγκυκλοπαιδεῖα Χριστιανικῆς μορφώσεως». Ὁ σκοπὸς τῶν δὲν εἶναι μόνον θεωρητικὸς, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸς. Ὁ δεῦτερος σκοπὸς εἶναι ἀξιὸς ἰδιαιτέρας προσοχῆς ὡς ἀνταποκρινόμενος εἰς αἰσθητὴν ἀνάγκην. Ὁ συλλογεὺς τῶν περικοπῶν τούτων παρουσιάζει περικοπὰς τῶν σπουδαιότερων συγγραμμάτων τῶν ἐπιφανεστέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων καὶ δὴ τὰς χαρακτηριζούσας ὡς προλογιζόμενος δηλοῖ, εἴτε τὴν ἐποχὴν εἴτε τὸ ἔργον τῶν πατέρων, μετὰ συντόμων πληροφορίων περὶ τῶν βίων τῶν, ὡς καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων διὰ τὴν κατανοήσιν τοῦ κειμένου. Ἐκάστου τεμαχίου, μετὰ τὰς ὑποσημειώσεις, παρέχεται σύντομος περίληψις Ἐν τέλει προσῆρτηται εὐρετήριον θεμάτων, ἔξισταθέντων ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον σπουδαίως βοηθεῖ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς θεῖον κήρυγμα. Τὸ ἔργον, μαρτυροῦν πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἀξίαν πολλοῦ ἐπαίνου φιλοπονίαν, ἀποτελεῖ ἀναντίρρητον πρόοδον εἰς τὴν σειράν τῶν διδασκτικῶν κειμένων. Θερωῶς συνιστάται εἰς τοὺς διδάσκοντας τὰ θρησκευτικὰ ἐν ταῖς δημοσίαις καὶ ταῖς ἰδιωτικαῖς σχολαῖς.

Γ. Κ.